

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: «**ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ
БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**»

Спеціальності:

072 Фінанси, банківська справа та страхування

Соколов Владислав Аркадійович

Керівник: Кужелев. М.О. доктор
економічних наук, професор

Рецензент ___ Нечипоренко А.В. ___
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК ___ Донкоглова Н.А. ___
«___» _____ 2023 р.

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	8
1.1. Сутність місцевих бюджетів, їх місце в бюджетній системі країни.....	8
1.2. Особливості формування місцевих бюджетів в Україні в умовах бюджетної децентралізації.....	12
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ДОХІДНОЇ ТА ВИДАТКОВОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОТГ).....	20
2.1. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації.....	20
2.2. Аналіз видатків місцевих бюджетів та оцінка їх ролі у соціально-економічному фінансуванні регіонів.....	24
Висновки до розділу 2	27
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	29
3.1. Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів та можливості його застосування в Україні.....	29
3.2. Зміцнення доходної бази органів місцевого самоврядування в умовах бюджетної децентралізації.....	33
3.3. Удосконалення ролі місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів.....	39
Висновки до розділу 3.....	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Актуальність кваліфікаційного дослідження. Місцеве самоврядування відіграє важливу роль у житті країни, оскільки органи управління, які знаходяться на цьому рівні є основною ланкою соціально-економічного розвитку, зростання добробуту населення, розквіту і зміцнення могутності України. Від правильно сформованих місцевих бюджетів залежить розвиток не тільки самих місцевих органів, а й розвиток країни в цілому. Зважаючи на це, органи місцевого самоврядування повинні мати достатню кількість дохідних джерел, щоб бути готовими до вирішення питань місцевого значення та виконання державних повноважень, оскільки доходи місцевих бюджетів є головними джерелами фінансування поточних і капітальних потреб органів місцевого самоврядування.

Конституційно в Україні закріплено політико-правову рівність усіх регіонів, проте реальної економічної рівності не досягається, і, мабуть, не може бути досягнуто. Переважає тенденція централізму, в тому числі у питаннях формування і використання фінансової бази місцевого самоврядування, тому органи місцевого самоврядування мають досить обмежені можливості організаційного, фінансового та адміністративного впливів на соціально-економічні процеси у своїх регіонах. При цьому забувається, що місцевий бюджет є основним інструментом, за допомогою якого місцева влада може впливати на локальну активність, створювати умови для економічного та соціального піднесення території своєї юрисдикції. Загалом місцеві бюджети є фундаментом ефективного функціонування країни, однак, наявні фінансові ресурси на місцевому рівні не відповідають покладеним на органи місцевого самоврядування завданням. За місцевими радами визначена значна частка державних повноважень не підкріплена достатньою кількістю дохідних джерел. Нормативна і законодавча база України з питань регулювання бюджетної та податкової сфери та питань місцевого самоврядування недосконала і не вирішує багатьох проблем місцевих бюджетів.

Більшість сучасних проблем місцевих бюджетів в Україні, таких як: дефіцит бюджетів, залежність бюджетних доходів від рішень центральної влади в частині

міжбюджетних відносин, неефективне використання державного майна, невикористання потенціалу місцевих податків, ухилення від сплати податків, нерозвиненість малого бізнесу, яка не сприяє зростанню податкового потенціалу на місцях – загальновідомі, проте, їх визнання недостатньо, оскільки необхідні дієві заходи по їх рішенню. Зважаючи на наявні проблеми, реформа місцевого самоврядування покликана вирішити проблеми місцевих бюджетів, але вона не дає повної відповіді на багато існуючих питань і породжує нові. Розподіл місцевих бюджетів в ході реформи місцевого самоврядування ускладнює механізм формування їх доходів. В Україні зараз головною проблемою місцевих бюджетів є пошук джерел формування їх фінансового (дохідного) потенціалу.

Слід констатувати, що більшість місцевих органів, зазнають труднощів при формуванні доходів місцевих бюджетів, оскільки їх дохідних джерел явно недостатньо для фінансування основних статей витрат місцевого значення та виконання державних повноважень. При цьому, в умовах демократії бюджет повинен формуватися під дією механізму суспільного вибору та визначатись чинниками не лише економічного, а й суспільно-політичного характеру. Прийняття бюджетних рішень повинно бути спрямоване на задоволення індивідуальних потреб, а не колективних інтересів. Це і визначає вагому роль місцевих бюджетів в умовах демократичних перетворень в будь-якій країні. Все вищесказане зумовило актуальність теми цього кваліфікаційного дослідження, його мету і завдання, теоретичну новизну і практичну значимість [1].

Теоретична база кваліфікаційного дослідження. Кваліфікаційне дослідження має теоретичну базу, яка ґрунтується на нормативно правових актах України, статистичних даних та наукових працях учених-економістів з бюджетної проблематики. Не зважаючи на наявність цих наукових робіт, дослідження теоретичних аспектів формування і виконання місцевих бюджетів є неповним, що породжує дискусійні питання. Тому є необхідність у подальшому дослідженні цієї проблеми з метою розроблення більш повного та глибшого розуміння цих аспектів.

Метою кваліфікаційного дослідження є визначення особливостей формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації та розробка

пропозицій щодо вдосконалення цього процесу.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**:

- Розглянути теоретичні основи функціонування місцевих бюджетів в Україні в умовах бюджетної децентралізації;
- Проаналізувати дохідність місцевих бюджетів на прикладі Станіславської ОТГ;
- Здійснити аналіз видатків місцевих бюджетів та оцінити їх роль в у соціально-економічному фінансуванні регіонів;
- Запропонувати основні шляхи вдосконалення дохідної частин місцевих бюджетів як основного джерела фінансування соціально-економічного розвитку регіонів.

Об'єктом кваліфікаційного дослідження є економічні відносини що виникають в процесі формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації

Предметом кваліфікаційного дослідження є теоретичні та практичні засади формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації.

Методами кваліфікаційного дослідження є наукові принципи та методи дослідження, що ґрунтуються на вимогах об'єктивного та всебічного аналізу процесів і явищ суспільного розвитку, правового регулювання бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування. Під час дослідження було використано різні методи наукового пізнання, включаючи загальнонаукові методи, такі як діалектичний метод, метод системного аналізу, історичний метод, статистичний метод, структурно-функціональний метод і формально-логічний метод [2].

Однак, основним методом у цій системі методів є діалектичний метод. Використання цього методу дало змогу дослідити основні поняття, особливості і принципи процесів формування і виконання місцевих бюджетів. Цей метод дозволив розглянути взаємозв'язки і протиріччя у функціонуванні місцевих бюджетів, а також з'ясувати їх розвиток в історичній перспективі.

Практичне та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що застосування запропонованих шляхів вдосконалення формування і виконання місцевих бюджетів приведе до створення передумов для ефективної реалізації державної фінансової політики, для формування ефективної дохідної бази місцевих бюджетів, що сприятиме ефективному використанню фондів коштів місцевих бюджетів в умовах реформування міжбюджетних відносин. Теоретичні положення роботи можуть використовуватись в навчальному процесі при викладанні таких дисциплін: «Бюджетне право» та «Бюджетний процес».

Структура кваліфікаційного дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на окремі підрозділи, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Сутність місцевих бюджетів та їх місце бюджетній системі країни

В Україні бюджетна система являє собою врегульовану нормами права сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, що побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіального устрою.

У цілому, бюджетна система як сукупність бюджетів країни може мати двох ланкову або трьох ланкову побудову залежно від особливостей державного устрою. В єдиних (унітарних) країнах бюджетна система об'єднує дві ланки: бюджет центрального уряду та місцеві бюджети. У федеративних країнах окрім зазначених двох ланок існує і третя – бюджети членів федерацій [2].

Бюджетна система України – це визначена правовими нормами система бюджетів України, розмежування доходів і видатків між ними, повноваження органів законодавчої та виконавчої влади у сфері бюджету.

Важливою ознакою фінансів є грошовий характер фінансових відносин. Разом з тим, як показує практика, фінансові відносини не завжди здійснюються в грошовій формі. Свідченням цього є активне використання різними суб'єктами у фінансових відносинах бартеру, взаємозаліків, заміна грошових виплат різного характеру (заробітної плати, пенсій, допомоги) натуральними формами. Проте ця обставина виникає в результаті розладу грошової системи, спотворюючи при цьому суть фінансів [4].

Виходячи з того, що фінансові відносини в розвиненій економіці засновані на русі грошей, місцеві бюджети, що відображають сукупність певних фінансових відносин, також засновані на русі грошей.

Враховуючи грошовий характер бюджетних відносин, ряд фахівців пропонує таке трактування: місцеві бюджети – це імперативні грошові відносини, що виникають в органів місцевого самоврядування з юридичними і фізичними особами з приводу перерозподілу частини національного доходу, у зв'язку з формуванням, затвердженням і використанням бюджетного фонду, власником якого є населення, передавальне повноваження органам місцевого самоврядування для вирішення питань місцевого значення, виходячи з інтересів населення, історичних і інших місцевих традицій».

Важко не погодитись із думкою фахівців, які розглядають місцеві бюджети як грошові відносини. Проте слід відзначити, що рух грошей в системі бюджетних відносин має особливий характер: він здійснюється самостійно, відособлено від товару; тому бюджет не може відображати всю сукупність грошових відносин. Враховуючи цю обставину, доцільніше було б не застосовувати у визначенні місцевих бюджетів термін «грошові відносини», а розглядати грошовий характер бюджетних відносин як важливу ознаку такої економічної категорії як місцеві бюджети. Не зважаючи на висловлене зауваження, подане визначення місцевих бюджетів не втрачає свою значущість і актуальність, оскільки місцеві бюджети розглядаються з тих позицій, що їх власником є населення, яке передає відповідні повноваження органам місцевого самоврядування, наділяючи їх правом розпоряджатися цією частиною національного доходу.

Ми вважаємо, що бюджет доцільно розглядати в різних аспектах: як економічну категорію; за матеріально-речовим виявом – як фонд бюджетних ресурсів; за організаційно-правовою формою – як основний фінансовий закон. При цьому з позицій системного підходу було б правильним ставитись до поняття «бюджет» як до системи. Разом з тим необхідно відзначити, що сучасне українське законодавство демонструє достатньо необ'єктивний підхід до поняття бюджету, у тому числі і до поняття місцевого бюджету. Стаття 2 Бюджетного кодексу України дає таке визначення: бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим,

органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [3]. Таким чином, Бюджетний кодекс України, визначаючи бюджет, пов'язує його з утворенням і витрачанням фонду грошових коштів.

Проте у визначеннях місцевого бюджету поняття фонду не вживається. Виходить, що в цих бюджетах грошові кошти взагалі не утворюють фонду, що суперечить матеріально-речовому втіленню бюджетів. Тому на практиці також застосовують наступне визначення: місцеві бюджети – це система відносин з приводу розподілу і перерозподілу частини вартості валового регіонального продукту з метою формування фонду бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування для задоволення потреб територіальної громади.

Як було сказано вище, за організаційно-правовою формою місцевий бюджет слід розглядати як основний фінансовий закон. При цьому необхідно відзначити, що в ідеалі закон про бюджет чи рішення місцевої ради про затвердження відповідного місцевого бюджету є одночасно політичним документом; фінансовим планом; організаційним планом; джерелом інформації.

Місцевий бюджет як документ повинен формулювати і роз'яснювати фінансові і господарські цілі органу місцевого самоврядування на майбутній період. Зазвичай довгострокові цілі органу місцевого самоврядування розробляються і обґрунтовуються в плані соціально-економічного розвитку підвідомчої території, проте на основі цих довгострокових цілей мають визначатися поточні цілі, на базі яких і складається проект місцевого бюджету [2].

Місцевий бюджет як фінансовий план має бути збалансованим, тобто коли доходна частина дорівнює видаткам; ефективним, тобто таким, що не допускає неекономного витрачання коштів; раціональним, тобто таким, що відображає думку всіх учасників бюджетного процесу про витрачання коштів.

Як організаційний план місцевий бюджет може бути складений на основі вирішення поставлених завдань для кожного органу місцевого самоврядування, які необхідно досягти в ході виконання бюджету. При цьому мають бути наведені кількісні і якісні показники, по яких після закінчення бюджетного року можна було б судити про результати роботи кожного органу місцевого самоврядування.

Місцевий бюджет як джерело інформації відповідно до принципу гласності підлягає обов'язковій публікації у відкритому друці і має бути зрозумілий не тільки професіоналу у сфері фінансів.

З позицій системного підходу, необхідно підкреслити, що місцеві бюджети, виражаючи певні групи фінансових відносин, одночасно є частиною муніципальних фінансів і частиною бюджетних відносин.

Відособлення місцевих бюджетів у сфері муніципальних фінансів як самостійної системи можливе унаслідок того, що вони мають ряд властивих тільки їм особливостей.

По-перше, місцеві бюджети є особливою формою розподільних відносин, пов'язаних з відособленням частини валового внутрішнього продукту (ВВП) в руках органів місцевого самоврядування з метою задоволення суспільних потреб певної території.

По-друге, за допомогою місцевих бюджетів здійснюється перерозподіл ВВП між галузями економіки і сферами суспільної діяльності, при цьому пропорції цього перерозподілу значно ширші порівняно з іншими ланками муніципальних фінансів, що свідчить про ключове положення місцевих бюджетів у складі муніципальних фінансів.

Відособлення місцевих бюджетів в рамках бюджетних відносин пов'язане з розподілом бюджетної системи держави на рівні, яка обумовлена адміністративно-територіальним поділом країни і системою органів державної влади і місцевого самоврядування.

До таких особливостей відносять:

– статус, тобто те, що місцеві бюджети затверджуються рішенням представницьких органів влади, але не мають юридичного статусу закону;

– сфера дії, тобто юрисдикція місцевого бюджету поширюється на певну обмежену територію і немає жодної сили поза її межами. Сферу дію також розглядають стосовно юридичних та фізичних осіб, які відповідно функціонують чи проживають на цій території.

- бездефіцитність (за винятком бюджетів розвитку міських бюджетів);

- менші обсяги перерозподілу ВВП;
- пріоритетна соціальна спрямованість;
- наявність відносин міжбюджетного перерозподілу коштів.

Однак, на нашу думку, ця ознака не є специфічною рисою саме місцевих бюджетів, адже до державного бюджет передаються кошти з місцевих бюджетів, які за своєю суттю також є безумовними трансфертами.

Таким чином, вітчизняна наукова думка дає місцевим бюджетам функціонально-правове визначення з позицій економіки добробуту. З однієї сторони він виступає інструментом реалізації владних повноважень в межах певної територіальної одиниці, з іншої – є необхідною ланкою суспільного перерозподілу для максимального задоволення інтересів громадян в процесі економічних взаємовідносин та політичної взаємодії. Такий підхід найбільш повно відображає суть місцевих бюджетів в умовах демократичної держави.

1.2. Особливості формування місцевих бюджетів в Україні в умовах бюджетної децентралізації

Бюджетна децентралізація – це процес передачі повноважень управління доходами та видатками з метою збільшення ефективності реалізації даних повноважень та ретельніше управління бюджетними коштами громад [20].

Фінансова децентралізація в сучасних умовах розглядається як необхідна умова успішної децентралізації державних функцій у контексті демократичних перетворень. Так, за умови проведення бюджетної децентралізації:

- відкриваються додаткові можливості щодо формування місцевих бюджетів;
- збільшується свобода у використанні коштів органами місцевого самоврядування
- зростає активність й ініціатива місцевої влади;
- посилюється відповідальність за вирішення місцевих проблем;

- посилюється контроль за виконанням бюджету;
- підвищується результативність трансфертної політики;
- проводиться ефективне фінансове вирівнювання [6].

Серед головних завдань, які будуть реалізовані в рамках бюджетної децентралізації, є такі:

- перегляд та чітка структуризація переліку власних та делегованих повноважень;
- розширення фінансової бази органів місцевого самоврядування;
- відмова від безцільових трансфертів, перехід до системи цільових трансфертів, спрямованих на компенсацію видатків органів місцевого самоврядування в результаті реалізації ними делегованих функцій;
- запровадження максимального рівня прозорості використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування [20].

Децентралізація передбачає підвищення ефективності роботи державного механізму й активізації розвитку регіонів на засадах демократії, а показниками такої ефективності й активізації є повноцінне забезпечення прав, законних інтересів та обов'язків місцевого населення, структурованого в комунально-муніципальні та регіональні колективи, а також органи територіальної самоорганізації [20].

Переходячи до аналізу сутності бюджетного процесу на місцевому рівні слід зауважити, що в юридичній літературі щодо сутності бюджетного процесу існує багато поглядів і, як наслідок, до цього часу немає єдиної думки стосовно змісту цього поняття. В основному це пов'язано з тим, що на сучасному етапі розвитку фінансово-правової науки українські та зарубіжні вчені основну увагу приділяють бюджетному процесу на рівні держави, тобто складанню, розгляду, затвердженню та виконанню саме державного бюджету. Бюджетний процес на місцевому рівні до цього часу досконально не досліджувався, а з точки зору загальних підходів до вивчення сутності бюджетного процесу практично не висвітлювався. Місце бюджетного процесу на місцевому рівні в бюджетній системі України не визначено і до сьогодні.

Взагалі, у фінансовому праві України традиційним є визначення бюджетного

процесу як сукупності дій уповноважених органів держави та місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження й виконання бюджетів, а також складання розгляду і затвердження звітів про їхнє виконання, здійснювана на підставі норм бюджетного права.

Дещо інше визначення бюджетного процесу дається в бюджетному законодавстві України. До прийняття БК України бюджетний процес, відповідно до ст. 5 Закону України «Про бюджетну систему України» від 05.12.1990 р. № 512-ХІІ [5], визначався як регламентований законодавством порядок складання, розгляду та затвердження бюджетів, їх виконання і контроль за їх виконанням, затвердження звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України. Згідно з ч. 11 ст. 2 Бюджетного кодексу України від 21.06.2001 р. № 2542-ІІІ [2], бюджетний процес визначався як регламентована норма права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що становить бюджетну систему України.

Ми підтримуємо думку М.В. Скуляк [72] стосовно того, що такі визначення були не досить вдалимими, оскільки не передбачали стадію складання і затвердження звітів про виконання бюджетів, яка забезпечує зворотний зв'язок бюджетної діяльності та реалізацію принципів гласності, прозорості й ефективності. Ця помилка була виправлена у визначенні бюджетного процесу запропоноване законодавцем у Бюджетному кодексі України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [3]. Згідно з п. 10 ч. 1 ст. 2 нового Бюджетного кодексу України, бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Деякі вчені розглядають як виключно інструмент стабілізації економіки та засіб контролю за державними видатками. І з першим, і з другим твердженням не можна погодитись з огляду на те, що, наприклад, під бюджетним плануванням слід розуміти, діяльність, пов'язану тільки з плануванням дохідної та видаткової частин бюджету, а бюджетний процес, як відомо, поняття значно ширше і, крім

планування (складання) бюджету, передбачає ще розгляд, затвердження, виконання та контроль за виконанням бюджету тощо. Під формуванням бюджету на практиці, наприклад, прийнято розуміти складання та розгляд, а в ряді випадків – і затвердження бюджету. Тобто формування бюджету – це знову ж таки вузький спектр, який відображає тільки частину діяльності, яка реалізується відносно бюджету. З останньою позицією взагалі важко погодитися, тому що, по-перше, розглядати бюджетний процес виключно як інструмент стабілізації економіки – не зовсім коректно, оскільки бюджетний процес все-таки є одним із таких інструментів, по-друге, вважати його засобом контролю за державними видатки також не зовсім правильно через те, що в бюджетному процесі контролюються не тільки державні видатки, крім останніх, засоби контролю поширюються ще на місцеві видатки, а також – на державні та місцеві доходи.

Проведений нами аналіз вищевикладених теоретичних поглядів дає підстави для висновку, що в сучасній теоретико-правовій думці не існує єдиного розуміння змісту бюджетного процесу як такого. Крім того, бюджетний процес у бюджетній системі України вченими розглядається як єдина правова категорія, яка стосується будь-якого бюджету (Таблиця 1.1).

З особливостей, зокрема, впливає неодмінна реалізація матеріальних норм права. Візьмемо, наприклад, матеріальну норму, закріплену ст. 94 БК України, що передбачає фінансовий норматив бюджетної забезпеченості. Для того, щоб її реалізувати, тобто визначити (розрахувати) фінансовий норматив бюджетної забезпеченості, слід застосувати певні приписи, які ця норма містить, щодо цього конкретного індивідуального випадку, а саме:

1) визначити загальний обсяг фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію бюджетних програм, які фінансуються за рахунок видатків місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів;

2) встановити кількість мешканців чи споживачів соціальних послуг кожної адміністративно-територіальної одиниці;

3) розподілити між видами видатків відповідно до пріоритетів бюджетної політики держави загальний обсяг фінансових ресурсів, що спрямовується на

виконання бюджетних програм місцевими бюджетами;

Таблиця 1.1 Особливості, властиві юридичному процесу та бюджетному процесам на місцевому рівні

№	Юридичний процес	Бюджетний процес на місцевому рівні
1	Послідовна діяльність, врегульована нормами національного права, тривала в часі та варіативно змінювана	Регламентована нормами права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням, виконанням місцевих бюджетів, звітуванням про їх виконання, а також контролем за дотриманням бюджетного законодавства
2	Наявність суб'єктів владних повноважень (органів державної влади та органів, яким делеговані владні повноваження) та інших учасників процесуальних правовідносин	Присутність суб'єктів владних повноважень (органів державної та місцевої влади, органів місцевого самоврядування), інших учасників бюджетних правовідносин
3	Реалізація матеріальних норм права різної галузевої належності	Для того, щоб місцевий бюджет набув статусу документа, необхідно видати нормативно-правовий акт відповідної ради, що містить затвержені повноваження відповідно місцевій державній адміністрації або виконавчому органу місцевого самоврядування щодо виконання місцевого бюджету протягом бюджетного періоду
4	Досягнення юридично значущого результату	Затвердження та виконання місцевого бюджету – плану формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду

Джерело: складено автором на основі [23]

4) визначити фінансові нормативи бюджетної забезпеченості для кожної окремої галузі соціально-культурної сфери в розрізі всіх місцевих бюджетів;

5) скоригувати фінансові нормативи бюджетної забезпеченості для місцевих бюджетів коефіцієнтами, що враховують відмінності у вартості надання соціальних послуг (ст. 95 БК України) залежно від:

- кількості населення та споживачів гарантованих послуг;
- соціально-економічних, демографічних, кліматичних, екологічних та інших особливостей (з часу їх визначення) адміністративно-територіальних одиниць.

Тут відразу варто, на наш погляд, зосередити увагу на тому, що:

- фінансовий норматив бюджетної забезпеченості для місцевих бюджетів (обласних, районних, міських (міст обласного значення)) розраховується і коригується Міністерством фінансів України, методика здійснення розрахунків та коригувальні коефіцієнти – затверджуються постановою Кабінету Міністрів України;

- фінансовий норматив бюджетної забезпеченості для бюджетів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських (міст районного значення) та їх об'єднань) застосовується районними державними адміністраціями (виконавчими органами відповідних рад), ними здійснюються усі розрахунки; при цьому методика здійснення розрахунків та коригувальні коефіцієнти попередньо затверджуються постановою Кабінету Міністрів України. [7]

Цей приклад, крім іншого, чітко окреслює майже всіх учасників процесуальних правовідносин і вказує на те, що ними є не тільки місцеві органи виконавчої влади (районні державні адміністрації, виконавчі органи місцевих рад), а й центральні органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України та інші міністерства, наприклад, Міністерство охорони здоров'я, яке є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, частина якої фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів, Державний комітет статистики й ін.).

Якщо взяти до уваги, наприклад, розгляд і затвердження проектів місцевих бюджетів, то тут спостерігається чіткий зв'язок між представницькими органами

центрального та місцевого рівнів, тобто між Верховною Радою України і відповідними місцевими радами. Так, Верховна Рада України ухвалює Закон України «Про Державний бюджет на відповідний рік», який в обов'язковому порядку передбачає обсяг коштів, що повинні бути вилучені з конкретних місцевих бюджетів до державного бюджету. Інакше кажучи, обсяг, що підлягає передачі до державного бюджету (той самий обсяг коштів), затверджується відповідними місцевими радами у своїх місцевих бюджетах [6].

На тісний зв'язок між окремими учасниками бюджетного процесу на місцевому рівні під час реалізації їх повноважень щодо визначення розрахункових показників доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, вказує процедура їх визначення, яка передбачає участь у цьому процесі як центральних та місцевих фінансових органів, так і податкових органів.

На даний момент передано основні повноваження місцевих держадміністрацій органам місцевого самоврядування. Виконавчій владі залишається тільки право контролю.

При цьому громади мають власні бюджети, можливість об'єднувати зусилля і фінанси. У них з'явилися ресурси для самостійного вирішення нагальних питань і розвитку [20].

Об'єднані територіальні громади набувають статусу міст обласного значення. Найважливішим питанням щодо стимулювання та реалізації об'єднання територіальних громад є державна фінансова підтримка, яка полягає в наданні коштів з Державного фонду регіонального розвитку на проекти, спрямовані на підтримку добровільного об'єднання територіальних громад, підготовлені відповідно до БКУ, і надання коштів у вигляді субвенцій з державного бюджету для формування відповідної інфраструктури згідно зі стратегічними програмами розвитку території та планами соціально-економічного розвитку (стаття 24-1 БКУ) [20].

Основним джерелом фінансування шкіл та первинної медичної допомоги є також субвенція з Державного бюджету. Для фінансового забезпечення

повноважень об'єднані територіальні громади отримують фінансові ресурси, основний з яких – 60 % податку з доходів фізичних осіб (стаття 64 БКУ) [20].

Висновки до 1 розділу

Отже, місцеві бюджети відіграють значну роль у фінансовому забезпеченні розвитку територій, забезпеченні життєвих потреб громадян та зміцненні місцевого самоврядування. Вони дозволяють місцевим органам влади вирішувати проблеми та здійснювати розвиток на місцевому рівні. Україна має значні регіональні розбіжності, що відображаються в місцевих бюджетах. Деякі регіони мають більше фінансових можливостей, ніж інші, що створює виклики для забезпечення рівних умов розвитку усіх територій.

Децентралізація в Україні передбачає передачу значної частини повноважень з центрального рівня на місцеві органи влади. Це дозволяє місцевим громадам самостійно вирішувати питання, що стосуються їхнього розвитку, громадського благополуччя та економічного зростання. Децентралізація сприяє більш рівномірному розвитку регіонів України. Зменшення централізації влади та фінансових ресурсів допомагає забезпечити рівні умови розвитку для всіх територій, зменшити регіональну нерівність.

На нашу думку децентралізація є корисною для України аби жоден регіон не залишався обділений надходженнями до місцевих бюджетів та мав можливість для розвитку та покращення фінансових, соціальних та інших секторів.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ДОХІДНОЇ ТА ВИДАТКОВОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ НА ПРИКЛАДІ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОТГ

2.1. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації

Проаналізуємо дохідну частину місцевих бюджетів на основі фінансової звітності Станіславської ОТГ. Перший крок який зробила Станіславська громада після створення – це розробила документи, за якими ОТГ житиме і розвиватиметься в найближчі роки: Стратегію сталого розвитку громади на 2019-2027 роки, Програму з місцевого економічного розвитку та Економічний профіль громади. Стратегією розвитку передбачили розвиток двох бюджетоутворюючих для ОТГ напрямів – туристичного та переробку сільськогосподарської продукції. Туристичний напрямок для громади дуже перспективний [7].

Загальну інформацію щодо Станіславського ОТГ представлено в таблиці 2.1.

Проведемо аналіз Станіславської ОТГ за період 2019 по 2022 рік.

Таблиця 2.1 – Картка Станіславської громади

Адміністративний центр:	с. Станіслав
Дата створення громади:	29 жовтня 2017 року
Склад громади:	3 населених пункти: с. Станіслав, с. Широка Балка, с. Софіївка
Голова громади:	Желуденко Володимир Володимирович
Кількість населення:	7,4 тис. осіб (станом на 01.11.2018 р.)
Інфраструктура громади:	За даними ЄДР, та території населених пунктів Громади зареєстровано 77 підприємств і установ, а також 141 ФОП.

Соціально-демографічний стан та зайнятість:	За даними паспорту громади, соціально-демографічна характеристика Станіславської ОТГ виглядає наступним чином: 52% від загальної кількості населення становлять жінки; 58,4% – складає частка працездатного населення; 13% – складає молодь у віці до 28 років; 10% осіб тимчасово виїхало за межі населених пунктів громади; 3,3% складає частка зареєстрованих безробітних відносно працездатного населення. 2,03 тис. (близько 27% до загальної чисельності) складає чисельність пенсіонерів (1,88 тис. – за віком).
Площа громади та земельні ресурси	Загальна площа Станіславської ОТГ складає – 226,58 км ² . Забудовані землі складають 459,5 га. Громада розташована в прибережній зоні (площа лиману займає 78,6 км ²).
Доступність	Відстань від адміністративного центру ОТГ до обласного центру автомобільними шляхами складає 41 км.

За даними бюджетної звітності Станіславської сільської ради, у 2019 році обсяг капітальних трансфертів підприємствам (установам, організаціям) за 2019 рік склав 47,8 тис грн. Фінансування комунальних підприємств та установ у 2019 році за рахунок капітальних трансфертів у 2019, 2020, 2021 і 2022 не було. Загальний обсяг субсидій на поточних трансфертів підприємствам, установам та організаціям у 2019 році складав 140,0 тис. грн, проте у наступних роках їх здійснено не було б а саме мова йде про 2020, 2021 і 2022.

За даними бюджетної звітності Станіславської сільської ради (Таблиця 2.2)

Дана таблиця представляє зведену інформацію про доходи бюджету Станіславської ОТГ за період 2019- 2022 роки. За ці чотири роки бюджет ОТГ зріс з 47 744,4 тис. грн. до 53 293,06 тис. грн. З таблиці можна побачити, що найбільший дохід ОТГ у 2021 році склав 69 934,7 тис. грн. із яких понад 24 млн. грн. - це податкові надходження, у т.ч. понад 13 млн. грн. - податок та збір на доходи фізичних осіб. Місцеві податки також стали більшою часткою доходів у 2021 році - 10 156,5 тис. грн., що є більш ніж у два рази більше порівняно з 2019 роком, коли

доходи від місцевих податків склали 5 411,5 тис. грн.

Таблиця 2.2. – Доходи бюджету Станіславського ОТГ з 2019 по 2022 рік,
тис.грн

Код	Найменування згідно з Класифікацією доходів бюджету	2019 рік, тис. грн.	2020 рік, тис. грн.	2021 рік, тис. грн.	2022 рік, тис. грн.
10000000	Податкові надходження, у т.ч.	12 551,5	15 082,99	24 159,846	10278,56
11010100	Податок та збір на доходи фізичних осіб	6 360,0	8 576,6	13 257,391	7551,218
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги (акциз)	778,5	564,7	742,222	140,697
18000000	Місцеві податки, у т.ч.	5 411,5	5 938,77	10156,542	2585,818
18010000	Податок на майно	2 256,5	2 256,5	4,7	21,5
18050000	Єдиний податок	3 155,0	3 155,0	6,6	11,3
20000000	Неподаткові надходження, у т.ч.	1 805,7	5 310,4	2 755,511	752,863
22010000	Плата за надання адміністративних послуг	300,0	461,739	678,861	94,449
25000000	Власні надходження бюджетних установ	1 415,7	4 750,12	1769,682	628,858
30000000	Доходи від операцій з капіталом, у т.ч.	112,0	15,41	13,1	0
33000000	Кошти від продажу землі і немат. активів	100,0	15,41	13,1	0
	ВСЬОГО, ВЛАСНІ ДОХОДИ	14 469,2	20 408,8	26928,457	11031,423
40000000	Офіційні трансферти, у т.ч.	33 275,2	34 799,396	43006,254	42261,637
41020100	Базова дотація	7 817,7	9 634,4	15801,6	15892,7
41040200	Дотація з місцевого бюджету на здійснення переданих видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я (за рахунок відповідної додаткової дотації з державного бюджету)	5 389,1	2 566	660,3	364,7
41033200	Інфраструктурна субвенція	–	–	–	–
41033900	Освітня субвенція	14 156,5	19 428,4	23802,6	25822
41034200	Медична субвенція	5 099,7	1 373,6	2000	0
41050000	Субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	812,2	1796,996	690,954	182,237
50000000	Цільові фонди	0,0	0,0	0,0	0,0
	ВСЬОГО, НАДХОДЖЕННЯ ДО БЮДЖЕТУ СТАНІСЛАВСЬКОГО ОТГ	47 744,4	55 208,196	69934,711	53293,06

Джерело: складено автором на основі [21]

Також можна побачити, що офіційні трансферти до бюджету Станіславської ОТГ зросли з 33 275,2 тис. грн. в 2019 році до 42 261,6 тис. грн. у 2021 році. Найбільшою субвенцією є освітня, яка зросла з 14 156,5 тис. грн. у 2019 році до 25 822 тис. грн. у 2021 році. Медична субвенція склала 5 099,7 тис. грн. у 2019 році, проте в 2021 році значно скоротилася і склала тільки 2 млн. грн.

Отже, на основі аналізу таблиці можна зробити висновок, що Станіславська ОТГ отримує значний дохід від місцевих податків та податків на доходи фізичних осіб. Однак, залежність від субвенцій також досить велика, зокрема освітньої субвенції.

Для проведення глибокого аналізу місцевого бюджету Станіславської ОТГ, потрібно розглянути різні аспекти доходів та витрат бюджету, зокрема їх структуру, динаміку, обсяги та ефективність використання.

По-перше, з таблиці видно, що доходи місцевого бюджету Станіславської ОТГ у 2021 році становлять 69,9 тис грн, що на 27,5 тис грн більше, ніж у 2020 році. Основним джерелом доходів бюджету є податкові надходження, зокрема податок та збір на доходи фізичних осіб (49,8% від загальних доходів бюджету) та внутрішні податки на товари та послуги (акциз) (16,2%). Місцеві податки складають 14,7% від загальних доходів бюджету, з них 8,7% - податок на майно та 4,5% - єдиний податок. Неподаткові надходження становлять 4% від загальних доходів, з них 2,5% - власні надходження бюджетних установ та 1% - плата за надання адміністративних послуг.

По-друге, структура витрат бюджету має наступні складові: 40,3% від загального обсягу витрат припадає на утримання апарату влади, 33,2% - на соціальний захист, 11,9% - на культуру, фізкультуру та молодь, 6,5% - на здійснення заходів з охорони здоров'я та 4,7% - на економічний розвиток.

По-третє, динаміка доходів та витрат бюджету має наступний характер: у 2019 році доходи бюджету склали 47,7 тис грн, у 2020 році - 55,2 тис грн, у 2021 році - 69,9 тис грн, у 2022 році - 53,2 тис грн.

2.2. Аналіз видатків місцевих бюджетів та оцінка їх ролі у соціально-економічному фінансуванні регіонів

Від ефективності функціонування місцевих органів, яка тісно пов'язана зі здійсненням бюджетного процесу влади, та рівня виконання місцевого бюджету залежать якісні показники соціально-економічного розвитку території, необхідний рівень соціального захисту населення, забезпечення фінансування пріоритетних галузей економіки [8]. Виконання місцевого бюджету означає повне і своєчасне надходження до бюджету всіх передбачених законодавством доходів у цілому і за кожним джерелом зокрема, а також забезпечення своєчасного, повного і безперервного фінансування видів видатків цих бюджетів.

Ця стадія бюджетного процесу становить систему двох взаємопов'язаних між собою форм діяльності із:

- 1) забезпечення у повному обсязі податків, зборів, платежів, що зараховуються до дохідної частини кожного місцевого бюджету;
- 2) фінансування заходів і програм у межах затверджених видатків кожного такого бюджету.

Проаналізуємо видатки бюджету Станіславської ОТГ, за період 2019 по 2022 рік (таблиця 2.3)

Проведемо аналіз даних таблиці

1. Загальна сума видатків збільшувалася з року в рік. Це свідчить про те, що бюджет ОТГ збільшується та дозволяє витратити більше коштів на соціальні та інфраструктурні проекти.
2. Видатки на освіту та культуру зростали з року в рік. Це свідчить про те, що ОТГ приділяє велику увагу розвитку освіти та культури у своїй території.
3. Видатки на охорону здоров'я також зростали, що може свідчити про те, що в ОТГ збільшується кількість жителів та потреба в більш якійсій медичній допомозі.
4. Видатки на благоустрій та комунальні послуги збільшувалися з року в

рік, що може свідчити про зростаючу потребу у покращенні інфраструктури та комунальних послуг для жителів ОТГ.

Таблиця 2.3 – Видатки бюджету Станіславської ОТГ, тис. грн

Найменування згідно з Класифікацією видатків бюджету	2019 рік, тис. грн.	2020 рік, тис. грн.	2021 рік, тис. грн.	2022 рік, тис. грн.
Соціальний захист населення	4642,8	5942,3	10384,9	3451,1
Грошово-винагороди	4992,2	5471,0	8427,804	3174,24
Економічний розвиток	2804,7	3562,5	3593,6	1781,9
Охорона здоров'я	1971,5	2667,6	3927,5	1366,1
Освіта	3286,4	3873,3	5442,3	1874,7
Культура, мистецтво та охорона культурної спадщини	801,6	862,9	1134,5	409,2
Фінансові видатки	2925,4	2991,1	4777,5	1668,3
Житлово-комунальне господарство	2328,7	2873,2	3139,6	1175,1
Загальні витрати	2042,6	2573,2	3578,1	1193,1
Екологія та природні ресурси	1605,3	1906,3	2522,1	959,5
Сільське господарство	909,1	1008,7	1668,6	657,6
Зв'язок	539,1	611,6	850,3	311,4
Інші видатки	1182,9	1232,8	1748,5	542,8
ВСЬОГО	30 526,3	36 219,5	57 338,9	20 155,0

Джерело : складено автором на основі [21]

5. На перший погляд здається, що видатки на соціальний захист населення відносно низькі порівняно з іншими категоріями. Проте слід зазначити, що деякі види соціального захисту можуть бути фінансовані з інших джерел, наприклад, з державного бюджету, тож ця категорія може бути недостатньо репрезентативною.

6. В цілому, можна стверджувати, що бюджет Станіславської ОТГ має стабільний ріст, а розподіл видатків дозволяє забезпечити розвиток соціальної та

інфраструктурної сфер в районі.

Мережа закладів освіти Станіславської сільської ради складається з 4 закладів (2 дошкільні навчальні заклади та 2 заклади повної середньої освіти). Фінансування ДНЗ відбувається виключно за рахунок місцевого бюджету; частина видатків загальноосвітніх навчальних закладів (оплата праці педагогічних працівників) покривається за рахунок освітньої субвенції.

За даними внутрішньої звітності:

- середньорічна кількість педагогічних працівників у ДНЗ склала 29 (ставок), інших працівників – 41;
- середньорічна кількість педагогічних працівників у ЗОШ склала 74,75 (ставок), інших працівників – 36;
- середньорічна кількість педагогічних працівників в школах естетичного виховання (музичні, художні, хореографічні, театральні, хорові, мистецькі) склала 22,75 (ставок), інших працівників – 4.

Показник охоплення дошкільною освітою дітей у віці від 3 до 5 років складає 90%, дітей старшого віку (5–6,7 років) – 97%. Загалом у закладах дошкільної освіти навчається 253 дитини (12 груп, з яких 1 інклюзивна), з яких 55 – діти ясельного віку. У закладах повної середньої освіти навчається 694 учні (35 класів). Згідно інформації, отриманої під час зустрічі, частина груп в ДНЗ не укомплектована належним чином. В той же час, оптимізація мережі досить складна у реалізації, враховуючи соціальний фактор.

Середня вартість навчання одного учня 2017/2018 навчальному році по Україні становила 14,9 тис. грн.⁶⁰ Фактичні витрати на одного учня у 2018 році становили 23,3 тис.грн. Згідно Індексу фінансової спроможності освітньої мережі ОТГ на 2019 рік (в частині освітньої субвенції на заробітну плату педагогічних працівників)⁶¹ фактична наповнюваність класів перевищує розрахункову майже на 6 учнів (по 20,4 учнів у класах в середньому).

За даними звітності, у 2022 році обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення склав 817,6 тис. грн., а їх основними складовими були видатки на соціальний захист пенсіонерів (343,4 тис. грн.). Щорічно

сільською радою затверджується «Програма соціального захисту населення». Окрім того, діє програма «Відпочинок та оздоровлення дітей Станіславської сільської ради на 2022 рік.

Загальний обсяг фінансування витрат на житлово-комунальне господарство у 2021 році склав 243,5 тис.. грн; на 2022 рік складає 1578,8 тис.. грн. Близько 80% запланованого обсягу видатків минулого року було спрямовано на благоустрій. Інші видатки будуть спрямовані на забезпечення діяльності водопровідно-каналізаційного господарства тощо.

Запроваджено казначейське обслуговування бюджету. Обслуговування коштів сільського бюджету в частині бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ в установах банків не здійснювалось. Використовується лише безготівкова форма проведення видатків.

Висновки до 2 розділу

В ході дослідження формування і виконання місцевих бюджетів в Україні було встановлено, що під складанням проектів місцевих бюджетів та проектів рішень про місцеві бюджети слід розуміти сукупність взаємопов'язаних дій учасників бюджетно-процесуальних правовідносин, встановлених нормами права, для здійснення організаційних заходів щодо складання проектів місцевих бюджетів та проектів рішень про місцеві бюджети.

За результатами аналізу фінансових звітів Станіславської ОТГ можна зробити кілька висновків:

- Загальний бюджет ОТГ збільшується з року в рік. За чотири роки з 2019 по 2022 рік бюджет збільшився на 118%, що свідчить про успішне фінансове господарювання ОТГ.
- Найбільша частина бюджету спрямовується на виконання загальнодержавних функцій, а саме на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист населення.

Однак, в 2022 році видатки на ці напрямки зменшилися порівняно з попередніми роками, що може свідчити про зміни в пріоритетах розвитку ОТГ.

- Найбільш значущими доходами для ОТГ є податок на доходи фізичних осіб та податок на нерухомість. Ці доходи збільшуються з року в рік та становлять більшість доходів бюджету.
- Станіславська ОТГ витрачає частину бюджету на розвиток інфраструктури та розвиток господарства. Видатки на ці напрямки збільшуються з року в рік, що свідчить про збільшення уваги до розвитку території та зміцнення економічної бази ОТГ.
- Станіславська ОТГ є успішною у своєму фінансовому господарюванні та виконанні своїх завдань щодо забезпечення життєдіяльності населення. Збільшення доходів та видатків бюджету, а також зростання видатків на розвиток інфраструктури та господарства свідчать про позитивний розвиток ОТГ.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів та можливості його застосування в Україні

Надходження ж від податку на майно фізичних осіб упродовж багатьох років не є серйозним джерелом доходів місцевого бюджету, що визначаються рядом причин. З одного – правові механізми формування майнових прав фізичних осіб вимагають вдосконалення і подальшого розвитку, а, з іншого боку, муніципалітети мають різний потенціал надходжень від цього податку, тому що власність фізичних осіб, як і їх доходи, диференційована за групами домогосподарств і нерівномірна за територіями.

Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів може варіюватися в залежності від країни та її політично-економічної системи. Однак, існують деякі загальні тенденції та принципи, які можуть бути застосовані в багатьох країнах. Ось кілька ключових аспектів зарубіжного досвіду функціонування місцевих бюджетів:

- Фіскальна децентралізація: Багато країн використовують принцип фіскальної децентралізації, що передбачає делегування фінансової влади та відповідальності з центрального рівня влади до місцевих органів. Це дозволяє місцевим урядам бути більш самодостатніми та приймати рішення щодо розподілу та використання бюджетних коштів. Ефективність фіскальної децентралізації в Україні залежить від багатьох факторів і не може бути однозначною. Проте, фіскальна децентралізація може мати потенціал для покращення умов життя громадян і розвитку регіонів. Важливими факторами успіху є налагодження ефективного механізму збору податків, забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів, а також підвищення ефективності використання бюджетних

коштів на місцевому рівні. Також необхідно зазначити, що успіх фіскальної децентралізації залежить від багатьох факторів, зокрема, від рівня корупції, ефективності місцевого управління та розвиненості економіки регіону. Тому, для успішної реалізації фіскальної децентралізації в Україні необхідно проводити комплексні заходи щодо поліпшення управління, боротьби з корупцією та стимулювання економічного розвитку.

- Локальні податки та збори: Багато країн надають місцевим органам влади право збирати власні податки та збори. Це можуть бути податки на нерухомість, податки на доходи місцевих підприємств або податки на послуги. Локальні податки створюють джерела доходів для місцевих бюджетів та забезпечують більшу фінансову автономію місцевих органів. Локальні податки та збори можуть бути ефективним інструментом для збільшення доходів місцевих бюджетів в Україні. Однак, успішне впровадження цих інструментів залежить від кількох чинників.

Важливо встановити оптимальні ставки податків та зборів, які не будуть занадто високими для місцевих підприємств та громадян, але в той же час будуть приносити достатній дохід для бюджету. Для цього потрібно проводити дослідження ринку та аналізувати досвід інших країн.

Необхідно створити ефективну систему збору податків та зборів, щоб забезпечити максимальну інкасацію коштів до місцевого бюджету. Це можна досягти за допомогою вдосконалення податкової системи, зменшення адміністративних бар'єрів, впровадження новітніх технологій тощо.

Важливо забезпечити ефективне використання зібраних коштів, для чого потрібно створити механізми контролю та моніторингу витрат місцевих бюджетів.

Отже, локальні податки та збори можуть бути ефективним інструментом для збільшення доходів місцевих бюджетів в Україні, але для досягнення успіху необхідно проводити ретельний аналіз та планування, а також створювати ефективні системи збору та контролю витрат.

- Фінансова підтримка від центрального рівня: У деяких країнах центральний рівень влади надає фінансову підтримку місцевим бюджетам через передачу дотацій, субвенцій або інших форм фінансової допомоги. Фінансова підтримка від

центрального рівня має важливе значення для ефективного функціонування місцевих бюджетів в Україні. З одного боку, це дозволяє забезпечити рівномірний розвиток всіх регіонів країни, зокрема тих, які мають незначні власні бюджетні ресурси. З іншого боку, це може допомогти вирішити проблему недостатнього фінансування важливих сфер, таких як охорона здоров'я, освіта, соціальна підтримка та інші.

Проте, ефективність фінансової підтримки залежить від того, як вона буде спрямована та якими механізмами буде забезпечена. Наприклад, якщо центральний рівень просто виділятиме кошти без урахування реальних потреб місцевих громад, то це може не мати значного позитивного впливу. Тому важливо, щоб фінансова підтримка була належним чином зорієнтована на покращення розвитку територій та забезпечення потреб населення. Також важливо, щоб механізми розподілу коштів були прозорими та ефективними, щоб забезпечити правильне використання коштів та підвищення довіри громад до діяльності влади.

При цьому важливо відзначити, що в світовій практиці прийнято за місцевими бюджетами закріплювати податки, не залежні від економічної кон'юнктури, на базу яких місцеве самоврядування може вплинути, платежі по яких не виходять за межі території, безпосередньо пов'язані з рівнем життя платників, що проживають на території. Так, аналіз відносної значущості ряду місцевих податків у зарубіжних країнах показав, що оподаткування доходів (корпоративних і особистих) є найбільш значущим джерелом місцевих податкових надходжень у більшості країн.

Більше того, міжнародний досвід свідчить, що необхідною умовою створення гідного сектору суспільних послуг на муніципальному рівні є наявність фіскальної автономії або фінансової незалежності місцевих органів влади при визначенні власної податкової бази місцевих податків.

Як свідчить досвід розвинених держав, у стабільній ринковій економіці параметри податкового розподілу бюджетних доходів практично дозволяють формувати достатньо самостійні бюджети, зокрема місцевого самоврядування з урахуванням фінансових можливостей і потреб території. Проте, проблеми

фіскальної політики, зокрема однієї з головних її складових – податкової, залишаються складною проблемою і для найбільш розвинених в економічних відносинах країн світу.

Використання зарубіжного досвіду функціонування місцевих бюджетів може бути та є практичним для України. Зарубіжний досвід може надати корисних ідей та підходів для поліпшення фінансового управління на місцевому рівні.

Однак, слід зазначити, що кожна країна має свої унікальні особливості та контекст, що можуть впливати на ефективність того чи іншого підходу. Тому важливо не просто копіювати зарубіжний досвід без адаптації до української ситуації.

Успішне використання зарубіжного досвіду потребує глибокого розуміння конкретних проблем та викликів, що стоять перед місцевими органами влади в Україні, та розробки належних стратегій їх вирішення. Також важливо забезпечити належну підготовку та кваліфікацію керівників та фахівців місцевих органів влади для успішного впровадження нових підходів.

В Україні було залучено різний зарубіжний досвід в функціонуванні місцевих бюджетів. Особливо корисним було досвід країн Європейського Союзу, які мають довгу історію децентралізації та функціонування місцевих бюджетів. в Україні успішно використовують досвід країн-сусідів, зокрема Польщі та Словаччини, у сфері бюджетної консолідації та оптимізації місцевих бюджетів. Наприклад, в Польщі була запроваджена модель децентралізованої фінансової системи, що передбачає виділення частини податків та зборів місцевим громадам, що дозволяє їм самостійно вирішувати питання розвитку своєї території. Було залучено досвід Швеції, яка є лідером у сфері транспарентності та публічності бюджетного процесу. Україна активно використовує досвід Швеції в плані розробки та впровадження електронних систем бюджетування та звітності, що забезпечує доступність та зрозумілість інформації для населення та бізнесу.

Україна активно використовує досвід Литви та Латвії в сфері реформування місцевих податків та зборів.

Також Україна співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема Європейським Союзом та Світовим банком, які надають консультативну та

фінансову підтримку у реформуванні та розвитку місцевих бюджетів.

Отже, зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів демонструє, що успішне фінансове управління на місцевому рівні можливе за умови ефективної фінансової децентралізації. Країни, які успішно впровадили децентралізацію, мають більш стійкі та розвинені місцеві економіки, ефективніші соціальні програми та високу рівень задоволеності населення. Найбільш ефективний підхід до місцевих бюджетів залежить від конкретних умов кожної країни, однак можна виділити деякі загальні принципи:

- Децентралізація фінансів має бути комплексною, включаючи передачу не тільки бюджетних коштів, але і повноважень та ресурсів для забезпечення місцевого розвитку.
- Створення ефективної системи місцевих податків та зборів може значно збільшити дохідність місцевих бюджетів та забезпечити фінансову стійкість місцевих влад.
- Забезпечення ефективного казначейського обслуговування місцевих бюджетів та розвиток системи моніторингу та контролю за використанням коштів є важливими аспектами фінансової децентралізації.
- Розширення повноважень місцевих органів влади у сфері регулювання місцевої економіки та розвитку соціальної інфраструктури може забезпечити більш ефективне використання бюджетних коштів.

3.2. Зміцнення доходної бази органів місцевого самоврядування в умовах бюджетної децентралізації

Реформування доходних джерел місцевих бюджетів в умовах фінансової та економічної нестабільності, яка зараз існує в Україні, має здійснюватись в межах чинної податкової системи. Воно повинно передбачати як вдосконалення чинного податкового законодавства, так і перерозподіл джерел доходів між рівнями

бюджетної системи з метою підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Таку ж думку висловлює Н. Старостенко, зазначаючи, що метою реформування розподілу податкових доходів є не максимізація дохідної частини місцевих бюджетів, а приведення її у відповідність із видатковими зобов'язаннями місцевих органів самоврядування. Також підкреслюється необхідність перегляду видів доходів, які залишаються у розпорядженні місцевих органів влади [34].

Основу власних доходів місцевих бюджетів повинні становити місцеві податки. Чинні місцеві податки сьогодні не здатні в повній мірі виконувати регуляторну функцію. За дослідженнями фахівців відсутня кореляція між показниками приросту обсягів надходжень місцевих податків і зборів та валової доданої вартості регіонів, при тому, що між доходами місцевих бюджетів і ВРП існує прямо пропорційна залежність, яка нами доведена. Наявна гетерогенність (неоднорідність) податкових баз регіонів виключає можливість встановлення оптимального переліку місцевих податків і зборів і відповідно, зумовлює необхідність їх диференціації. Оптимізація місцевих податків може відбуватися шляхом віднесення до їх складу повністю податку з доходів фізичних осіб та податків на бізнес (плати за ліцензії і патенти), які зараз враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.

Для збільшення доходів в місцевих бюджетів в Україні можна розглянути кілька заходів та змін:

- Покращення системи податкового адміністрування: Важливо розробити ефективні механізми збирання податків та контролю за їх сплатою. Це може включати автоматизацію процесу збору податків, посилення моніторингу та контролю за платниками податків, а також спрощення процедур сплати податків для бізнесу. Ефективне податкове адміністрування дозволяє уникнути податкових ухибок, ухилення від сплати податків та недекларування доходів, що допоможе урядам збирати всі законні податки, що вже передбачені законодавством, і уникнути неправомірних втрат, забезпечує широке охоплення населення та бізнесу системою оподаткування, всі платники податків будуть коректно зараховуватись

до системи оподаткування та вносити свій внесок до місцевого бюджету. Також ефективна система податкового адміністрування дозволяє здійснювати ефективний контроль за виконанням податкових зобов'язань сюди входить моніторинг та перевірка платників податків, а також ефективні механізми розслідування та притягнення до відповідальності тих, хто порушує податкове законодавство, таким чином вдосконалення моніторингу за рухом грошей в економіці дозволить виявити несправедливості в розподілі бюджетних коштів та забезпечити їх більш ефективне використання.

- Розвиток місцевих підприємств та привабливості інвестицій: Стимулювання розвитку місцевих підприємств і повернення інвестицій може сприяти зростанню доходів. Це може бути досягнуто шляхом створення сприятливого підприємницького середовища, спрощення процедур бізнес-реєстрації та ліцензування, залучення інвестиційних проектів та розвитку інфраструктури. Розвиток місцевих підприємств стимулює економічне зростання та збільшення обсягу виробництва і послуг на місцевому рівні. Наслідок чого збільшення обсягу податкових платежів, які сплачуються підприємствами, включаючи податки на прибуток, податки на нерухомість, податки на землю та інші. Перевагою також є інвестицій, залучення інвестицій в місцеві підприємства впливає на розвиток і розширення виробничих потужностей, покращання інфраструктури та інноваційних проектів на місцевому рівні. Це створює сприятливі умови для розвитку бізнесу, збільшення конкурентоспроможності місцевих підприємств, що приводять до збільшення кількості робочих місць на місцевому рівні. Завдяки чому почнеться зростання доходів мешканців, зменшення безробіття та збільшення споживчого попиту. Збільшений споживчого попиту в свою чергу стимулює розвиток бізнесу, зростання обсягів продажу товарів та послуг, що відображається в більших податкових надходженнях.

- Підвищення ефективності витрат: Аналіз бюджетних програм та витрат дозволяє ідентифікувати можливість зменшення непродуктивних витрат та оптимізацію витратової політики. Прозорість і контроль за використанням

бюджетних коштів також є важливими аспектами для забезпечення ефективного використання ресурсів.

Підвищення ефективності витрат в Україні може мати значний вплив на розвиток країни. Зменшення непродуктивних витрат та оптимізація бюджетних програм дозволять звільнити фінансові ресурси, які можна перерозподілити на пріоритетні сфери, такі як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та соціальна підтримка. Це сприятиме зміцненню людського капіталу, розвитку економіки та покращенню якості життя громадян.

Для досягнення цієї мети необхідно посилити контроль та аудит витрат, щоб виявляти випадки корупції та недбалості. Це допомагає зміцнити прозорість, підвищити відповідальність посадових осіб та покращити використання бюджетних коштів. Такі заходи сприяють побудові довіри в суспільстві та підвищують ефективність державного управління. Крім того, зменшення непродуктивних витрат може сприяти залученню інвестицій та розвитку місцевих підприємств, що в свою чергу може збільшити доходи місцевих бюджетів. Оптимізація бюджетних програм також допоможе забезпечити більш ефективне використання ресурсів та зменшити надмірні витрати.

У підсумку, підвищення ефективності витрат та посилення контролю над ними є важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку України. Це може мати позитивний вплив на економіку та життя громадян країни, покращити довіру в суспільстві та зміцнити державне управління.

- Розвиток місцевих податків: Застосування ширшого спектру місцевих податків може стимулювати збільшення доходів в місцевих бюджетах. Наприклад, введення місцевих податків на нерухомість, землю, транспортні засоби або туристичну діяльність може допомогти збільшити дохідну базу. Розвиток місцевих податків може мати позитивний ефект на місцеві бюджети України з різних причин, таких як збільшення доходів, більша фінансова самостійність, стимулювання економічного розвитку та розширення фінансових можливостей місцевих органів самоврядування. Введення нових місцевих податків або збільшення ставок існуючих може збільшити доходи місцевих бюджетів і

забезпечити більше фінансових ресурсів для розвитку і потреб громади. Більша фінансова самостійність дозволяє місцевим бюджетам бути менш залежними від центрального уряду для фінансування та більш гнучко реагувати на місцеві потреби і пріоритети. Розвиток місцевих податків може створити стимули для розвитку місцевих підприємств і залучення інвестицій, що сприяє економічному розвитку місцевості. Збільшення ролі місцевих податків дає можливість місцевим органам самоврядування розширити свої фінансові можливості і більше інвестувати в пріоритетні сфери, що сприяє покращенню якості життя місцевого населення.

- Посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів: Забезпечення більшої фінансової самостійності місцевих бюджетів може стимулювати зростання їх доходів. Це можна досягти шляхом перегляду фіскальних правил і розподілу податкових надходжень між центральним та місцевими органами влади. Зараз Україна стикається з великою кількістю соціально-економічних викликів. Одним із найбільш важливих завдань є підвищення рівня життя населення, що можна досягти за рахунок зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів. Посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів має декілька корисних ефектів для України. По-перше, це збільшує доходи місцевих бюджетів, що дозволяє забезпечити розвиток і вирішення потреб громади. По-друге, це дає можливість місцевим органам самоврядування бути більш незалежними від центрального уряду в питаннях фінансування. По-третє, це може стимулювати економічний розвиток та залучення інвестицій у місцевість, що сприяє підвищенню якості життя місцевого населення. По-четверте, це розширює фінансові можливості місцевих органів самоврядування для інвестування у пріоритетні сфери, такі як освіта, охорона здоров'я та соціальна підтримка.

Отже, посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів має значний потенціал для покращення соціально-економічного розвитку України та підвищення якості життя її населення.

- Розвиток електронних систем оплати та електронного управління: Впровадження електронних систем оплати та управління може сприяти

збільшенню ефективності збору платежів, спростити процедури сплати податків та збільшити точність обліку. Це може зменшити можливість корупції та сприяти зростанню доходів. Розвиток електронних систем оплати та електронного управління в Україні має значні переваги. Ці переваги включають зручність та швидкість здійснення платежів, зменшення корупції, економічну ефективність, прозорість та доступність і збільшення доходів місцевих бюджетів. Електронні системи оплати дозволяють здійснювати платежі без необхідності відвідувати офіси або стояти у чергах. Вони також зменшують ризик корупції та недобросовісної поведінки, оскільки цифрові транзакції залишають електронний слід. Автоматизація процесів збору та обробки фінансової інформації сприяє економічній ефективності, знижує витрати та помилки. Прозорий обмін фінансовою інформацією забезпечує доступність інформації для учасників та полегшує управління фінансами. Крім того, розвиток електронних систем оплати сприяє збільшенню доходів місцевих бюджетів шляхом ефективнішого збирання платежів та підвищення контролю над ними.

- Підвищення податкової свідомості громадян: Освіта та інформаційна кампанія з податкової свідомості можуть сприяти своєчасній та правильній сплаті податків громадянами. Більша усвідомленість та відповідальність громадян можуть позитивно вплинути на збільшення податкових надходжень. Враховуючи ці фактори, важливо розробити та впровадити комплексну стратегію збільшення доходів в місцевих бюджетах. Спочатку, це допомагає забезпечити більшу відповідальність громадян щодо сплати податків, що в свою чергу збільшує доходи держави. Далі, це може допомогти зменшити корупцію та незаконне ухилення від сплати податків. Нарешті, підвищення податкової свідомості може допомогти громадянам краще розуміти, як їхні податки використовуються для розвитку країни та підтримки різних сфер, таких як освіта, охорона здоров'я та інфраструктура. В цілому, підвищення податкової свідомості громадян може допомогти забезпечити більшу стабільність та розвиток країни.

3.3. Удосконалення ролі місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів

Покращення соціально-економічного розвитку регіонів в Україні має значний вплив на різні аспекти суспільного життя. Це сприяє підвищенню життєвого рівня населення, зменшенню бідності та безробіття, створенню нових робочих місць та залученню інвестицій.

Покращення соціально-економічного розвитку регіонів забезпечує розширення інфраструктури, включаючи дороги, транспортні зв'язки, енергетику, освіту та охорону здоров'я. Це сприяє покращенню якості життя громадян та забезпеченню доступу до необхідних послуг.

Також, покращення соціально-економічного розвитку регіонів сприяє збалансованому розподілу ресурсів та зменшенню регіональних нерівностей. Це важливо для забезпечення справедливого розвитку всіх територій країни.

Крім того, покращення соціально-економічного розвитку регіонів стимулює підприємництво та розвиток місцевих підприємств. Це сприяє зростанню економіки, збільшенню виробництва та експорту, а також створенню нових робочих місць. Такий розвиток регіонів сприяє залученню інвестицій та створенню сприятливих умов для бізнесу.

В цілому, покращення соціально-економічного розвитку регіонів в Україні має багато позитивних наслідків, включаючи покращення якості життя громадян, зменшення нерівностей, створення нових робочих місць та збільшення економічного потенціалу країни

Для покращення соціально-економічного розвитку регіонів можна запропонувати наступні заходи:

- Необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, зокрема шляхом спрощення процедур реєстрації та ліцензування, надання фінансової підтримки, доступу до кредитів та інноваційних технологій.
- Інвестування в освіту, навчання та підвищення кваліфікації місцевого

населення сприятиме зростанню продуктивності та конкурентоспроможності регіону. Необхідно розвивати систему професійної освіти, сприяти доступності якісної освіти та навчання протягом усього життя.

- Покращення транспортної, енергетичної, телекомунікаційної та соціальної інфраструктури сприятиме залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та покращенню якості життя мешканців регіону. Важливо розробити довгострокову інфраструктурну стратегію, спрямовану на вирішення проблем і задоволення потреб населення.
- Співробітництво між місцевими органами влади, бізнесом, громадськими організаціями та академічними установами є важливим елементом розвитку регіону. Створення партнерських механізмів, обмін досвідом та ресурсами сприятиме залученню інновацій.

Заходи необхідні для досягнення наступних цілей :

- Заходи спрямовані на підтримку малих і середніх підприємств, спрощення процедур інвестування та підприємницької діяльності, що сприяє створенню нових робочих місць та залученню інвестицій.
- Заходи спрямовані на покращення якості освіти, навчання та підвищення кваліфікації населення, що допомагає підвищити продуктивність праці та конкурентоспроможність регіону.
- Заходи спрямовані на покращення транспортної, енергетичної, телекомунікаційної та соціальної інфраструктури, що сприяє залученню інвестицій, розвитку бізнесу та поліпшенню якості життя мешканців регіону.
- Заходи спрямовані на створення механізмів співробітництва між місцевими органами влади, бізнесом та громадськими організаціями для спільного розвитку та залучення ресурсів, обміну досвідом та підтримки ініціатив розвитку.
- Заходи спрямовані на розвиток промисловості, сільського господарства, туризму та інноваційних галузей, що допомагає створити нові робочі місця, збільшити обсяги виробництва та валового регіонального продукту.
- Заходи спрямовані на зміцнення управлінських структур та механізмів, що

включають ефективну планування, моніторинг та оцінку реалізації програм розвитку. Транспарентність та відповідальність в управлінні бюджетними ресурсами сприятимуть ефективному використанню коштів та підвищенню довіри до місцевої влади.

- Заходи спрямовані на створення сприятливих умов для інноваційної діяльності та наукових досліджень. Розвиток науково-технологічного потенціалу регіону, підтримка стартапів та інноваційних проектів сприятимуть розвитку високотехнологічних галузей та створенню конкурентних переваг.
- Заходи спрямовані на просування регіону як привабливого інвестиційного напрямку, створення сприятливих умов для іноземних інвесторів, впровадження інвестиційних привабливих механізмів та стимулів, що сприяють залученню інвестиційного капіталу.
- Заходи спрямовані на підтримку експортної діяльності регіону та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків. Активна участь у міжнародних торговельних угодах, пошук нових ринків збуту та розширення експортного потенціалу сприятимуть розвитку місцевої економіки.

Щоб максимально ефективно реалізувати запропоновані заходи, можна врахувати наступні рекомендації:

- Розробити чіткий план дій: План дій повинен включати конкретні цілі, терміни виконання та відповідальних за реалізацію кожної дії.
- Залучити громадськість: Важливо врахувати думки і потреби місцевих громад у процесі розробки та реалізації заходів.
- Підготувати необхідні ресурси: Для ефективної реалізації заходів потрібні фінансові, людські та матеріальні ресурси.
- Забезпечити відповідальність: Кожен відповідальний за реалізацію певної дії повинен бути зобов'язаний звітувати про свою роботу та результати.
- Моніторинг та оцінка: Необхідно стежити за ходом виконання плану дій та оцінювати результати, щоб вчасно коригувати дії та підвищувати ефективність реалізації заходів.

Рисунок 3.1 - Структурно-функціональна модель формування місцевих бюджетів

Джерело : складено автором на основі [22]

Така модель формування місцевих бюджетів дозволить усунути проблему своєчасності затвердження рішення про бюджет та фінансування видатків бюджетів органів місцевого самоврядування на початку нового бюджетного року. Адже чинні параметри бюджетного процесу дозволяють формувати місцеві бюджети тільки після прийняття державного бюджету в другому читанні та перерозподілу трансфертів «згори вниз» між рівнями бюджетної системи, тому фактично вони затверджуються зі значним запізненням.

Видатки ж на повноваження органів самоврядування не регулюються трансфертною політикою держави, тому їх власні бюджети можуть бути прийняті

не залежно від прийняття Закону про Державний бюджет та розподілу трансфертів ще до початку відповідного бюджетного року. Паралельно необхідно вдосконалити механізм надання субвенцій місцевим бюджетам та обмежити їх кількість, про що йтиметься далі.

Висновки до 3 розділу

Здійснивши аналіз напрямів вдосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації влади ми прийшли до висновку, що вирішення питань, які виникають у процесі здійснення бюджетних повноважень органами місцевого самоврядування, повинно здійснюватись послідовно, а для цього необхідно відповідно розробляти програми для ефективного виконання завдань місцевого значення.

На підставі аналізу сучасного стану місцевих бюджетів в Україні можна зробити декілька висновків.

По-перше, для досягнення стійкого розвитку регіонів, потрібні ефективні механізми залучення інвестицій та забезпечення соціальної захищеності населення.

По-друге, слід розглянути можливість удосконалення системи податкових пільг та дотацій, а також зменшення витрат на державну апаратуру і раціоналізацію видатків з метою підвищення ефективності їх використання.

По-третє, потрібно активно застосовувати інструменти фінансового моніторингу та аудиту місцевих бюджетів, що дозволить забезпечити ефективне використання коштів та попередити можливі корупційні ризики.

По-четверте, слід забезпечувати прозорість та доступність інформації про доходи та видатки місцевих бюджетів для громадськості та забезпечення їх права на контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування.

По-п'яте, для забезпечення сталого розвитку місцевих територій необхідно розглядати можливість впровадження нових форм фінансування, таких як

громадські бюджети, публічно-приватні партнерства, та інші, які можуть стати додатковим джерелом фінансування і сприяти соціально-економічному розвитку регіонів.

Отже, вдосконалення місцевих бюджетів в Україні потребує комплексного підходу, який передбачає використання різноманітних інструментів, у тому числі заходів

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі нами було здійснено комплексне теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні проблем формування і виконання місцевих бюджетів. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку таких висновків.

Вітчизняна наукова думка дає місцевим бюджетам функціонально-правове визначення з позицій економіки добробуту. З однієї сторони він виступає інструментом реалізації владних повноважень в межах певної територіальної одиниці, з іншої – є необхідною ланкою суспільного перерозподілу для максимального задоволення інтересів громадян в процесі економічних взаємовідносин та політичної взаємодії. Такий підхід найбільш повно відображає суть місцевих бюджетів в умовах демократичної держави.

Місцеві бюджети є одним із головних інструментів органів місцевого самоврядування в проведенні соціально-економічної політики. При чому зв'язок між соціально-економічним положенням органів місцевого самоврядування і місцевим бюджетом не є одностороннім. Ефективне використання місцевих бюджетів в процесі забезпечення комплексного територіального розвитку забезпечується дієвістю й ефективністю економічних і бюджетних методів.

Місцеві бюджети як економічний інструмент державного управління, характеризуються широкою сферою впливу унаслідок проникнення бюджетних відносин в усі сторони територіального відтворювального процесу, високим ступенем впливу, в силу перерозподільного характеру, а також гнучкістю, як система бюджетних методів, що динамічно розвивається, відповідно до зміни цілей і завдань територіального розвитку.

Бюджетний процес на місцевому рівні можна розглядати як упорядковану послідовність дій, які визначені процедурними нормами, здійснюваними публічними і представницькими органами влади та органами місцевого самоврядування. Цей процес включає такі етапи, як підготовка та розгляд проектів

місцевих бюджетів, їх затвердження, виконання, внесення змін, складання, розгляд і виконання звітів про виконання бюджетів. Крім того, він передбачає контроль за дотриманням законодавства у сфері бюджетного процесу.

Такий підхід визначає установлений правовими нормами порядок дій компетентних органів щодо конкретного місцевого бюджету. Основною метою цього процесу є забезпечення виконання завдань і функцій, які відповідні органи публічної влади та місцевого самоврядування повинні здійснювати протягом бюджетного періоду.

Важливою особливістю місцевого бюджетного процесу в Україні є його підпорядкування етапам формування бюджету держави в цілому. Це пов'язано передусім з значними обсягами вертикального вирівнювання. У зв'язку з цим принципи бюджетного процесу на місцевому рівні повністю перетинаються загальними принципами бюджетної системи України закріплені в Бюджетному кодексі. При цьому, більшість принципів закріплених в законодавстві України спрямовані на обмеження неефективних бюджетних рішень, що пов'язано зі специфікою бюджетного вибору в умовах представницької демократії.

Складання проектів місцевих бюджетів і проектів рішень щодо місцевих бюджетів означає проведення взаємопов'язаних дій учасниками бюджетно-процесуальних правовідносин відповідно до законодавства. Ці дії спрямовані на організацію процесу складання проектів місцевих бюджетів і рішень щодо них.

Виконання місцевих бюджетів означає здійснення взаємопов'язаних дій учасниками бюджетно-процесуальних правовідносин згідно з нормами права. Ці дії пов'язані з казначейським обслуговуванням доходів і видатків місцевих бюджетів, управлінням бюджетними коштами розпорядників і плануванням використання бюджетних коштів одержувачів коштів місцевих бюджетів. На сьогоднішній день процес формування та розподілу доходів місцевих бюджетів є непрозорим та створює можливості для маніпулювання бюджетними коштами центральною владою. Аналіз законів України про державний бюджет за останні роки не показав суттєвих змін в складі регулюючих доходів. Крім міжбюджетних трансфертів більшість таких доходів могли би бути включені до переліку власних

чи закріплених на постійній основі за місцевими бюджетами шляхом внесення змін до Бюджетного кодексу. Виконання місцевих бюджетів теж знаходиться на незадовільному рівні. Неналежне здійснення органами місцевого самоврядування своїх функцій є в значній мірі наслідком недосконалого правового регулювання доходів та видатків місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин. Взаємозв'язок видатків і доходів місцевих бюджетів потребує більшої уваги саме у механізмі здійснення процесу формування дохідної частини, а також цільового та раціонального здійснення витрат місцевих бюджетів, що потребує як комплексного вирішення, так і вивчення окремих його частин.

Покращити ситуацію, що склалась в сфері формування та розподілу доходів місцевих бюджетів, а також виконання місцевих бюджетів може повна децентралізація влади. Децентралізація розширює можливості розвитку об'єднаних територіальних громад та їх економічну самостійність. Децентралізація, і як наслідок посилення фінансової спроможності бюджетів об'єднаних територіальних громад, забезпечують можливість їх сталого розвитку.

Для зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів важливим кроком є розширення повноважень органів місцевого самоврядування у встановленні податків і зборів. Це означає, що місцеві органи повинні мати право самостійно визначати ставки податків і зборів на своїй території. Крім того, важливим є створення багатоканальної системи формування бюджету, що означає, що кожен рівень бюджетної системи повинен мати свої власні закріплені доходи.

Ці доходи повинні бути достатніми для забезпечення функцій і обов'язків, які покладаються на кожен рівень влади. Це означає, що місцеві органи повинні мати можливість залежно від своїх потреб і завдань збирати достатню кількість коштів для забезпечення розвитку і здійснення різних програм і проектів. Такий підхід дозволяє розподілити фінансову відповідальність між різними рівнями влади і сприяє ефективному використанню ресурсів на місцевому рівні.

Одним із головних завдань, яке стоїть перед бюджетною децентралізацією, є забезпечення достатніх фінансових ресурсів для місцевих бюджетів, що гарантуватиме їхню фінансову незалежність в рамках загальної бюджетної системи

України. Фінансова база місцевих бюджетів повинна вистачати для виконання завдань і програм розвитку, покладених на органи місцевої влади.

Бюджетна децентралізація вже сьогодні демонструє позитивну тенденцію до зростання фінансової бази місцевих бюджетів, що створює умови для успішного соціально-економічного розвитку. Це означає, що місцеві органи отримують більше фінансових ресурсів, які можуть використовувати для реалізації різних проектів та забезпечення потреб своїх територій.

Таке зростання фінансової бази місцевих бюджетів сприяє зміцненню їхньої фінансової стійкості та здатності самостійно приймати фінансові рішення, що сприяє більш ефективному використанню ресурсів і підтримці соціально-економічного зростання на місцевому рівні. На останнє слід зауважити, що аналіз, узагальнення та впровадження елементів міжнародного досвіду в сферу державного управління надасть змогу чіткого виділення місцевих бюджетів, як економічної одиниці, і звісно ж □ потужного розвитку соціально-економічного рівня регіонів. Лише за таких перетворень, територіальні громади із дотаційних здатні перетворитися на самостійні суб'єкти, які спроможні за рахунок власних коштів розв'язувати будь-які соціально-економічні проблеми.

Було встановлено, що вирішення питань, які виникають у процесі здійснення бюджетних повноважень органами місцевого самоврядування, повинно здійснюватись послідовно, а для цього необхідно відповідно розробляти програми для ефективного виконання завдань місцевого значення. Крім того, болючою проблемою є необхідність прийняття рішень, що дозволять повністю вирішити питання децентралізації влади, у світлі розширення повноважень місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування, яке закріплено у Конституції України та законодавстві, повинно мати не лише формальний статус, але й реальні повноваження. Зокрема, фінансова самостійність місцевого самоврядування має бути втілена через практичне надання територіальним громадам права самостійно встановлювати місцеві податки та збори в межах, встановлених законом.

Таке надання самостійності місцевим органам дозволить збільшити їх фінансову відповідальність, стимулювати економічний розвиток регіонів та

сприяти збалансованому розподілу фінансових ресурсів на місцевому рівні. На сьогоднішній день позитивним є застосування програмно-цільового методу планування (формування) місцевих бюджетів, що дозволяє значно ефективніше використовувати бюджетні кошти, оскільки чітко визначення пріоритетних напрямків розвитку певного регіону, міста, села, селища усуне проблему розподілу грошового фонду коштів у ході складання видаткової частини бюджету. Але все ще фіксується обмеженого його застосування на практиці.

Параметри розподілу надходжень від ПДФО між загальним фондом і бюджетом розвитку повинні встановлюватись рішенням відповідного органу місцевого самоврядування. Крім того, доцільно спрямовувати до бюджету розвитку надходження податку на прибуток комунальних підприємств та доходи від вилучення частини прибутку підприємств, що належать до комунальної власності, надходження від використання тимчасово вільних бюджетних коштів, від оренди комунальної власності. Такі доходи є більш прогнозованими та менш залежними від зміни економічної кон'юнктури, повністю залежать від рішень органу місцевої влади (крім податку на прибуток). Формування бюджету розвитку, в тому числі відрахування до нього з загального фонду бюджетів, має підпорядковуватись цілям соціально-економічного розвитку територій.

В Бюджетній декларації органу місцевого самоврядування доцільно закріпити індикативне співвідношення між бюджетом розвитку і поточним бюджетом на три наступні бюджетні періоди, якого необхідно дотримуватись для досягнення стратегічних пріоритетів розвитку громади. Оптимізація структури дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів внаслідок чіткого розмежування повноважень дозволить збільшити їх фінансову спроможність та підвищити децентралізацію бюджетної системи на засадах прозорого та демократичного бюджетного процесу.

В цілому збільшення фінансової та інституційної автономії місцевих бюджетів дозволить підвищити зацікавленість органів місцевого самоврядування у розвитку регіонів та їх вплив на них через бюджетний механізм. Оптимальна децентралізація, яку пропонується здійснити, передбачає створення стійкої

зацікавленості всіх учасників бюджетного процесу в досягненні конкретних суспільно значущих результатів. Зберігається єдність бюджетної системи з точки зору загальних принципів її побудови. А управління бюджетними коштами буде здійснюватися самостійними і конкуруючими один з одним розпорядниками, які повинні забезпечувати найбільш прозоре і ефективне використання коштів платників податків для надання суспільних благ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Облік і контроль виконання місцевих бюджетів URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2766/1/Таліманчук.pdf>
2. Бюджетний менеджмент URL: <https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/metodychka-zahalna.pdf>
3. Будова бюджетної системи URL: https://pidru4niki.com/18421120/pravo/budova_byudzhetnoyi_sistemi
4. Кужелев. М. О. Нечипоренко А. В. Фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку : практика використання в Україні
5. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади URL: http://dspace.wunu.edu.ua/retrieve/51549/2_konsp.%20lek.pdf.
6. Податковий кодекс України від 02.10.2010 р. № 2755-VI (Редакція від 10.09.2017, підстава 2146-19) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Лисяк Л. В. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах децентралізації / Л. В. Лисяк, Т. В. Сальникова // Науковий погляд: економіка та управління. – 2017.
8. Білявська А. Ю. Сучасний ринок внутрішніх довгострокових державних запозичень в країнах Європи / А. Ю. Білявська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018.
9. «Про бюджетну класифікацію»: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11 (Редакція від 11.08.2017, підстава v0691201-17) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11>
10. Вігура О. Класифікація доходів місцевих бюджетів URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/229.pdf>
11. Войтович Т.Б. Основні проблеми формування доходів місцевих бюджетів в Україні та шляхи їх подолання URL: <http://libfor.com>
12. Зелена книга. Бюджетна децентралізація в Україні в контексті реформи

- місцевого самоврядування URL: <http://www.icps.kiev.ua/project.html?pid=97>
- 13.Макарчук І.М. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації / І.М. Макарчук, В.В. Малишко, А.О. Пучко // Молодий вчений, 2017 . – № 1 (41). – С. 640 – 647.
- 14.Набатова Ю.О. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_5_68
- 15.Нагребецька І. На куці бюджети гідно не проживеш URL: <http://www.auc.org.ua/documents/?ln=ua>
- 16.Натканец А. Огляд методології участі громадськості / А. Натканец URL: <http://www.auc.org.ua/documents/?ln=uaï>
- 17.Сайт Консалтингової компанії Golden TRUST URL: www.llcgt.com
- 18.Бюджетна децентралізація та її вплив на фінансове забезпечення територіальних громад URL: <https://knute.edu.ua/file/njy4nq==/9f690dbd00a5bff556897056d188f56d.pdf>
- 19.Офіційний сайт Станіславської громади URL: <https://stanislavska.gromada.org.ua/2019-rik-10-34-09-06-02-2019/>
- 20.Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105>
- 21.Поняття бюджету та його роль URL: https://arm.naiou.kiev.ua/books/finansove_pravo/lekcia4.html
- 22.Возняк Г. В. Бюджетне вирівнювання: теоретико-методологічні аспекти / Г. В. Возняк // Фінанси України. – 2017.
- 23.Шевченко А.О. Децентралізація в Україні: проблеми та перспективи. Київ, 2016.
- 24.Грабовська Л.І. Механізми функціонування місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Київ, 2018.
- 25.Кужелєв М. О. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки корпорації / М. О. Кужелєв // Схід. – 2013
- 26.Кужелєв М. О. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації / М. О. Кужелєв, В. В. Плахотнюк // Економічний вісник

- університету: Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, 2018.
27. Кужелєв М.О. Формування парадигми корпоративної соціальної відповідальності в Україні / М. О. Кужелєв // Економічний часопис – XXI. – 2015.
28. Чепурко В.С. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування в умовах децентралізації. Київ, 2019.
29. Кравченко О.М. Бюджетна децентралізація та ефективність місцевого самоврядування в Україні. Київ, 2015.
30. Степаненко І.О. Розвиток фінансового забезпечення місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Київ, 2017.
31. Іванов В.М. Механізми формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації: проблеми та перспективи. Київ, 2018.
32. Петренко Н.О. Формування місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації. Київ, 2020.
33. Козир В.В. Реформування бюджетної системи в Україні: децентралізація та регулювання. Київ, 2016.
34. Старостенко Н.В. Бюджети моногалузевих міст із сезонними фінансовими потоками: проблеми і шляхи їх розв'язання
35. Бондаренко Л.О. Формування місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації в Україні. Київ, 2020.
36. Шаповал О.М. Фінансовий аспект децентралізації в Україні: проблеми та перспективи. Київ, 2017.
37. Чорний А.В. Реформування місцевих бюджетів в Україні в контексті децентралізації. Київ, 2018.
38. Поліщук І.М. Бюджетна децентралізація та розвиток місцевих бюджетів в Україні. Київ, 2016.
39. Максименко О.В. Формування та використання місцевих бюджетів у контексті децентралізації. Київ, 2017.

- 40.Лисенко І.П. Механізми фінансового забезпечення місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Київ, 2019.
- 41.Григоренко Т.М. Бюджетна децентралізація та фінансове забезпечення місцевих бюджетів в Україні. Київ, 2018.
- 42.Шевченко І.М. Реформування місцевих бюджетів в Україні: проблеми та перспективи. Київ, 2016.
- 43.Ковальчук М.С. Децентралізація в Україні: виклики та можливості. Київ, 2019.